

TURUK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:17, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: **13.05.2019**

Kabul Tarihi / Date of Accepted: **24.05.2019**

Sayfa / Page: **144-163**

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK755>

Yazar / Writer:

Dr. Öğr. Üyesi Duygu Yavuz Öz

Yeditepe Üniversitesi-Eğitim Fakültesi-Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Bölümü

duyguyvoz@gmail.com

IŞIK VE ATEŞ KAVRAM ALANLARINA AİT SÖZCÜKLERİN MECAZ ANLAM ÖZELLİKLERİ*

Öz

Anlam bilgisi, Türkoloji'nin ihmal edilmiş alanlarından biridir. Dilin ses, şekil, söz dizimi özelliklerinin yanı sıra söz varlığının bir başka deyişle anlam yönünün de ayrıntılı bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu sayede dilin kavram alanları belirlenip o dili konuşanların evrene bakış açısı ortaya konmuş olacaktır. Bu çalışmada oldukça geniş bir sözcük kadrosuna sahip olan ışık ve ateş kavramları ele alınmıştır. İnsanoğlunun beslenme, barınma, aydınlanma, ısınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan bu iki kavram, inanç sistemleri bağlamında da çeşitli fonksiyonlar yüklenmiştir. Tarihî dönemlere ait 70 eserin taranması sonucu ilgili kavram alanlarına ait 293 sözcük tespit edilmiştir. Bu makalede, tespit edilen sözcüklerin mecaz anlam özellikleri ortaya konmuştur. Çalışmanın Giriş bölümünde, konuya ilişkin terimler üzerinde durulmuş, ilgili kavramlar etrafında daha önce yapılmış çalışmalardan bahsedilmiştir. İnceleme bölümünde, 293 sözcüğün listesi verilmiş, bu sözcükler isim ve fiil kategorisi ayrı ayrı olmak kaydıyla, metin tanıklamalarıyla birlikte ilgili başlıklar altında ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma neticesinde elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Işık, Ateş, Kavram Alanı, Anlam Bilgisi, Mecaz

* Bu makale doktora tezinden hareketle oluşturulmuştur: Yavuz Öz Duygu (2017), *Türk Dilinde Işık ve Ateş Kavramı (VII-XIV. Yüzyıl)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışmanlar: Prof. Dr. Zikri Turan - Prof. Dr. Vahit Türk, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

METAPHORICAL MEANINGS OF THE WORDS OF LIGHT AND FIRE CONCEPTS

Abstract

Semantic is one of the neglected areas of Turcology. Language's phonetical, morfological, syntactic characteristics, as well as the meaning of the word, in other words, the meaning of the direction must be addressed in detail. In this way, the concept areas of the language will be determined and the point of view of those who speak the language will be revealed. In this study, the concepts of light and fire which have quite a large word staff are discussed. These two concepts, which meet the basic needs of human beings such as nutrition, housing, enlightenment and warming, have also been imposed on various functions in the context of belief systems. As a result of screening 70 works belonging to historical periods, 293 words of related concept areas were determined. In this article, metaphoric meaning properties of the words are determined. In the Introduction section of the study, the terms related to the subject are emphasized and the previous studies about the related concepts are mentioned. In the review section, a list of 293 words has been given and these words are discussed under the relevant titles together with the text reviews, with the name and verb category separately. In the conclusion section, the data obtained as a result of the study were evaluated.

Key Words: Light, Fire, Conceptual Field, Semantic, Metaphor

1. Giriş

Tarihten bu yana araştırmacılar “sözcük, anlam, anlambilim, kavram, kavram alanı” gibi terimler üzerinde sıkça durmuş, sözcüğün yapısı, anlamın anlamı, kavramın nasıl çağrıştırıldığı, sözcüğün doğrudan kavramı niteleyip nitelemediği ve kavram alanlarının nasıl oluştuğu gibi konularda farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

Milattan önce V. yüzyılda yaşayan Hint dil bilgini Yaska, Sanskritçeden trna ‘ot, diken’ sözcüğü üzerinde durmuş, eğer bu, delici, yarıcı olma niteliği dolayısıyla trd ‘delmek, yarmak’ fiilinden türemiş ise, aynı özelliği gösteren iğne, mızrak gibi başka nesnelere de aynı veya buna benzer adlar taşınması gerektiği yargısına varmıştır (Aksan 1965: 168). Herakleitos, nesneyi tam anlamıyla kavrayabilmek için her sözcüğün karşısına o sözcüğün kavramına zıt bir anlam taşıyan sözcük konularak anlamın kavranabileceğini söylemiştir. Sözcükler ile nesnelere birbirine bağlı olduğunu düşünen Platon, her dilin sembolik (representation) olduğunu, maddi bir işaret ile belirli bir anlamı tarif ettiğini belirtmiştir. Locke’a göre; dil düşüncelerin (ide) analiz edilebilmesi için kullanılan bir araçtır, nesnelere gerçekliği sözcükler ile ifade edilemez; çünkü sözcüklere insan ruhunun öznel dünyası tesir eder. Hobbes’a göre adlar, nesnelere değil kavramların işaretidir. Hakikatin nesnelere değil sözcüklerde bulunduğunu söyleyen Hobbes, nesnelere ayrı ayrı değerlendirildiğinde bunların bize somut duyular ileten gerçek varlıklar olduğunu; ancak tek bir nesne ya da tek bir duyumun bilginin konusu olamayacağını söylemektedir. Humboldt ise sözcük ve kavramı bilgi bakımından incelemeyi. İnsanların iletişim kurmaları işaret ve kavramların zihinlerde aynı şekilde belirmesinden kaynaklanmaz, duyularla ilgili zihinde kurulan hayallerin ve

kavramların yaratılması sırasındaki düşünce zincirinin aynı şekilde ortaya çıkmasından kaynaklanır (Akarsu 1955: 18-20).

Erdmann'a göre sözcükler, yalnız kavramları göstermeye yarayan işaretler olmayıp o zamana kadar göze çarpmamış bulunan birtakım değerler de taşırlar. Erdmann sözcük anlamında; kavramsal muhteva (begrifflicher inhalt), ikincil hayal, tasavvur (nebennsinn) ve duygu değeri/ruhsal unsurlar (geföhlswert oder stimmungsgchalt) ögelerinin yer aldığını söylemektedir. Erdmann, kavramsal muhteva hakkında, yeryüzünde nasıl birbirinden başka birçok at varsa, "at" tasavvurlarının da birbirinden öylece ayrı olduğunu belirtmekte, bununla birlikte bütün at tasavvurlarının, onları başkalarından ayıran ortak bir yönünün, belirtilerinin bulunduğunu söylemektedir. İkincil hayal veya tasavvurlarla bütün ikinci planda kalan ve birlikte gelen tasavvurların kastedildiğini belirtmekte, sözcük söylenildiği zaman insanda uyanan duyguları ise anlamın ilk bölümü ve sözcüğün ses yapısıyla doğrudan doğruya ilgili bir bölüm olarak kabul etmektedir (Aksan 1965: 170). Aksan'a göre "Kavramlar insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve bir soyutlama'ya (abstraction) dile dönüşen yönüdür, göstergelerin gösterilen yanıdır." (Aksan 1998: 41).

Dilin bir terimler derlemesi olduğunu ve buradaki her ögenin bir nesnenin karşılığı olduğunu söyleyen Saussure; dil göstergesinin bir nesneyle bir adı birleştirmedini, bir kavramla bir işitim imgesini birleştirdiğini söyler. İşitim imgesi, yalnızca fiziksel nitelikli olan maddi bir ses değildir; sesin zihindeki izidir, duyularımızın tanıklığı yoluyla bizde oluşan tasarımdır. İşitim imgesi çoğunlukla duyumsal, bazen de maddidir. Bundan yalnızca imgenin duyumsallığı ve genellikle daha soyut olan öbür çağrışım ögesinin –kavramın- karşıt olarak ele alındığı anlaşılmalıdır (Saussure 1976: 60).

Ogden ve Richards, anlamı oluşturan değişkenleri sembol ve işaret olarak sınıflandırır. İşaretler kendilerinin dışındaki şeylerin doğal temsilcisidir, ses gibi; semboller ise işaretlerin özel bir türüdür, yazı gibi. Ses veya yazıda işaretler ve semboller kendi başlarına anlamsızdır. Kedi sözcüğünün ne kendisi kediye benzer ne de k-e-d-i seslerinin kedinin kendisiyle ilgisi vardır. Bu yüzden kedi sözcüğü sadece keyfi bir semboldür. Ogden ve Richards kedi gibi gerçek nesnelere bağlantı kurmak için kullanılan işaret ve sembollerini "doğal birleşme" olarak tanımlamışlardır. Semboller ve düşünce arasında da doğrudan bir ilişki olduğunu açıklamak amacıyla "Semantik Üçgeni" oluşturmuşlardır" (Özer: 2015: 149)

Palmer, Saussure'in 'ilişkilendirme bağı', Ogden ve Richards'ın 'sembol ve kavram arasındaki bağ' olarak kastettikleri bağın psikolojik bir bağ olduğunu, onlara göre bir isim düşünüldüğünde bir kavramın da düşünülmüş olacağını söylemektedir. Palmer'e göre bu görüş yetersizdir: "Bazı araştırmacılar 'sandalyeden söz ettiğimiz zaman zihnimizde bir tür sandalye imajı oluştuğu' şeklinde bir öneri ileri sürmektedirler; fakat bu kesinlikle yanlıştır. Ben 'zihnimde' bir sandalyeyi tasavvur edebilirim; fakat, sandalye sözcüğünü söyleyişimin her defasında böyle bir şeyi gerçekleştiriyorum". Palmer, daha makul olanın sandalye kavramının bir soyut kavramla ilişkilendirilmesi olduğunu; ancak bu durumda da sandalyenin rengi, şekli, ölçüsü vb. sorunların ortaya çıkacağını söylemektedir. (Palmer 2001: 39) Sözcükler ile nesnelere doğrudan doğruya ilişkilendiren görüşe karşı çıkan Palmer (Palmer 2001: 38), bir sözcüğün anlamını bilmenin, onu

nerede ne zaman ve nasıl kullanılacağını bilmek anlamına geldiğini; ancak buradan sözcüğün anlamı diye bir varlığın ya da sözcüklerin anlamları olan bir varlık grubunun bulunduğu şeklinde bir sonuca ulaşamayacağını söylemekte ve sözcükler ile trafik işaretleri arasında bağlantı kurmaktadır: “Bir sözcüğün bir şey ifade etmesi, bir bakıma, yolda bulunan bir işaret veya levhanın bir yer ya da yöne işaret etmesi kavramına benzemektedir. Biz, tıpkı söz konusu işaret veya levhayı okuyabildiğimiz gibi, bir sözcüğün anlamını da anlayabiliriz. Ancak, sözcüklerin ifade ettikleri şeyin ne olduğunu sormak, işaret veya levhanın işaret ettiği şeyin ne olduğunu sormak gibi anlamsız bir şeydir. Yani, genel anlamda, sözcüklerin ne ifade ettiğini ya da işaret veya levhanın neye işaret ettiğini sormak anlamsızdır. Sadece, ‘Şu sözcüğün anlamı nedir?’ ve ‘Şu işaret veya levha neye işaret eder?’ sorularını sormak anlamlıdır. Şu hâlde, semantiğin konusu, ‘anlam’ denilen kavranması güç varlığı araştırmak değildir ve olamaz da... Semantiğin konusu, sözcük ve cümlelerin nasıl olup da bir şeyler ifade edebildiklerini –belki de daha iyi bir ifadeyle, onların nasıl anlamlı olabildiklerini- anlamaya çalışmaktır” (Palmer 2001: 42-43).

Sözcük, sembol, işaret, gösterge gibi terimleri ihtiva eden kavram alanı kuramı, ilk kez 1931 yılında Trier tarafından ortaya atılmıştır. Sonraları bu kuram üzerinde Weisgerber, Ullmann, Matore, Vardar, Yıldız gibi araştırmacılar çalışmıştır. Weisberger’in görüşüne göre dil, dünyayı söze dönüştürme olayıdır; insanlar bir dil ara-dünyasında yaşarlar ve bu dünyayı birbiriyle sınırlanmış bütünler, kavram alanları halindeki dil öğeleri kurar (Aksan 1998: 42-43). Weisgerber’den sonra gelen Alman dilciler, kavramların yapbozun parçaları gibi ayrı ayrı değil, bütünü bir parçası şeklinde oldukları ve birbirlerine etki ettiği alanlar oluşturdukları görüşünü savunmuşlardır (Erol 2008: 27). Aksan, kavram alanlarının oluşumunu insan zihninin dünyadaki nesnelere sınıflandırma ve buradan genel kavramlara ulaşma becerisine bağlamıştır (Aksan 1998: 42).

Bu yazıda ışık ve ateş kavram alanları üzerinde durulmuştur. Bizden evvel bu kavramlar üzerinde yapılmış çalışmaların ışık ve ateş kavram alanlarına ait birtakım sözcüklerin incelenmesi (Atay 2006, 2010; Eren 1999; Karaağaç 1999, 2000; Özkan 2003, 2007; Topçu 2012; Türk 2009; Yavuzarslan 2013 vb.) ve bu kavramların halkbilimi açısından ele alınması (bk. Caferoğlu 1964; Çetin 2009, 2011; Işık 2004; Kırcı 1998; Koca-Çetin 2009; Önal 2007; Temiz 2007 vb.) şeklinde olduğu görülmüştür. Tezimiz; ilgili sözcüklerin ses ve şekil açısından incelenmesi ve ışık ile ateş kavramlarının Türk halkbilimindeki yerini belirtmesi bakımından bu çalışmalarla benzeşirken; Türk Dilinin yedi yüzyılını içine alıp anlambilimi temelinde gelişen kapsamlı bir çalışma olması açısından bu çalışmalardan ayrılmaktadır (Yavuz Öz 2017: 3). Bu yazıda ilgili tezin mecaz anlam bahsi sunulmuştur.

2. İnceleme

Eski ve Orta Türkçe dönemine ait 70 eserin taranması sonucu ışık ve ateş kavram alanlarına ait 293 sözcük tespit edilmiştir. Bununun 102’sini ışık kavramı etrafında, 174’ünü ateş kavramı etrafında, 17’sini ise hem ışık hem de ateş kavramları etrafındaki sözcükler oluşturmaktadır. Tespit edilen sözcüklerin % 56’sını 164 sözcük ile adlar, % 44’ünü 129 sözcük ile eylemler teşkil etmektedir.

Tarihî dönem metinlerinde ışık ana kavramının “*ārāy, açuq, ‘avır, aydıñ, çoğ, envār, fūrūğ, kaytsa~kaytsı, küjek, lālā, munavvar~münevver, münevvir, nūr, nūrānı, pertev, ravnaq~revnaq, roşan~rüşen, şaykal, şaykalı, şu‘la~şu‘le, tābanda, ya^b/k̄tu, yalba, yalDr^a/K, yalınc, ya(r)p, yar^o/uK, yarukllk, yaruluk, yaş^o/uK, yulak*”; parlamak ana kavramının “*alar-, balk-, balkı-, balkın-, çoğlan-, çoğlandır-, Ertele-, ertelet, (y)^a/s̄(i)na-, (y)^a/s̄I-, ko/ma/-, kundı-, tañla-, yal-, yaldıran-, y^a/lDr^a/-, yalduz-, yalınla-, yal^r/i^r/-, yaltriD-, yaltriş-, yar-, yar^l/o-, yar^l/ot-, yarul-, yaron-, yaşla-, yaşnat-, yaşut-, yultuzla-*”, ateş ana kavramının “*aħker, arguq, āteş-ħāne, awus, bİşIG, bışğut, cehennem, çaha, çakmak, ç^a/uW^a/ar, çerāğ~çerak~çıra~çırağ~çırāğ~çıray~çırāğ, çerāğluğ, çırāğ, çıraklıq, ç^o/oğ, çoğluk, dāğ, duman, düzah~düzeh, gebr, gebrlik, ħarārat, ħārluq, (y)ılıG, IsItmA, ısıtmak, Is(s)I(G), iħrāk, imik, isigliG, isimek, isimeklig, kanādıl, kandil, ka^v/w, koqun, qor, qoz, kömür, kömürlük, körük, köynük, k^o/i^yük, köz, közegü, közkeni, kuqunluğ, kül, k^ü/in, küyde, moğ~muğ~müğ, moğoç, mum~müm, nār, ocaqlıq, oğguq, oDuⁿ/p, ^o/ot, ^o/o(t)ç^A/uk, otağ, otluq, otunluq, ört, örtenmek, öteş, şā‘ika, sair, söGlünC(I), söGülme, sūzān, şem’, şem’din, tamdu, t^a/omduq, tamGa(g), tamğaçı, tam^u/i(K), tamu(ğ)luG, tandur~tannur~tennūr~tenūr, tütsü(G), tütsüglük, tütsün, tütün, tütünlük, uqGun, ‘ud~‘üd, yağız, yalalıq, yal^a/iⁿ, y^a/ışın, yıldırım, yılıkqya, yılıqlık, yılıncğa, yula*”, ısıtmak ana kavramının “*alin-, Bİş-, bışıqla-, Bİş(I)run-, bİş(ü)rIl-, bışruntur-, BİşIr-, bışürt-, çak-, çakıl-, çakın, çakış-, çaktur-, çokra-, çon-, çovlan-, çörkül-, D^a/ağla-, D^a/ağlan-, DutuşDur-, ılıqtur-, ısıq-, IsIn-, Is(I)Il-, is-, isi-, isigle-, isiglen-, isil-, isirgen-, isiş-, isit-, kav-, kavıl-, kön, ködür-, körükle-, kösen-, k^o/iy-, k^o/iyDür-, köydürül-, köyne-, köyrel-, köyüklen-, köyül-, k^o/iyür-, köyün-, köze-, közeş-, küyük-, oçuklan-, otlan-, otunla-, ört-, örte-, örtel-, örten, örteş-, örtet-, söGlün-, söGül-, tam-, tamDul-, tamDur-, tamDurul-, tamğala-, tamğalan-, tamıt-, tögne-, tu^a/uş-, tUtUn-, tüt-, tütet-, tütne-, tütüz-, ul~ur-, urul-, üt-, ütül-, yaqun-, yaq-, yaqıl-, yaktur-, yal-, yalDur-, yalın-, ya(l)na-, yal(i)nat-, yalıqla-, yalı^o/lan-, yalıu-, yan-, yandur-, yandurul-, yelin-, yildra-, yılı-, yılır-, yılış-, yilit-, yilmir-, yulrit-*” sözcükleriyle ifade edildiği görülmüştür. Hem ışık hem ateş kavram alanlarına ait adlar olarak “*āfitāb~āftāb, çerāğ~çırāğ, çoğ, ħurşed~ħurşid, kuyaş~küneş, k^ü/in, künDIn, künDüz, mihr, sā‘ika, şems, yalın, yaşık, yıldırım, y^a/ışın*”; hem parlamak hem de ısıtmak kavram alanlarına ait eylemler olarak ise “*yal-, yalina-, yildra-, yulrit-*” sözcükleri tespit edilmiştir.

293 sözcüğün 238’inin (% 81’inin) Türk Dili kökenli, 55’inin (% 19’unun) alıntı olduğu görülmüştür. Yabancı kökenli olup yapım ekleriyle Türkçeleştirilmiş 4 sözcüğe, Türk Dili kökenli ve alıntı bir sözcükten meydana gelmiş 1 tamlamaya rastlanmıştır. Bunların dışında çerāğ, dāğ gibi sözcüklerin kökeni hakkında kesin bir hüküm verilemediğinden bunlar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Alıntı sözcüklerin 38’i (% 69’u) Arapçadan, 16’sı (% 29’u) Farsçadan, 1’i (% 2’si) Çince dilimize geçmiştir. Çince dilimden alınan iki sözcük Eski Türkçe; Arapça ve Farsçadan alınan sözcükler ise Orta Türkçe dönemine aittir.

2.1. Işık ve Parlamak Ana Kavramlarına Ait Sözcüklerin Mecaz Anlam Özellikleri

2.1.1. Işık Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Açık, Anlaşılır, Belli” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. yar^o/uk, yaş^o/uk, Ar. revnaq ve Far. rüşen sözcükleri ‘açık, anlaşılır, belli’ anlamlarında kullanılmıştır. İlk olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde tespit ettiğimiz bu anlam, Orta Türkçe dönemi metinlerinde sürdürülmüştür. Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde T. yaruk

sözcüğünde görülen bu anlam özelliği, Harezmi Türkçesi'nden itibaren Ar. *revnak* ve Far. *rūšen* sözcüklerine de yansıtılmıştır. Sözcüklerin bu anlamı yüklenmesi ışığın karanlıkta kalan her şeyi gün yüzüne çıkarması, görünür hale getirmesi ile ilgili olmalıdır. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

açuk hem *yaruk* bolsa kılkın sözün (K 2000) “sözümü ve hareketiyle açık davranmalı”

‘âkıllarğa ay teg, kün teg *yaruk* turur (KE 78r3) “akıl sahipleri için ay gibi güneş gibi parlaktır”

bu kāsidge kıl imdi *revnak* engiz (HŞ 195/18) “bu niyeti şimdi görünür kıl”

bu su’âlniñ cevabı *rūšen* bolmadı (NF 189/2) “bu sorunun cevabı açık olmadı”

yarok yaşok savınlı kılıklınlı (Huan.5 719/11) “anlaşılır sözlü davranışlı”

yaruk yaşuk uşulur üçün (Üİ 102b/2, 5, 7) “açık olarak anlaşılır olduğu için”

2.1.2. Işık Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Ferah, Ferahlık, Rahatlık” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *yaruk*, *yarukluk* ve Far. *rūšen* sözcüklerinin “ferah, ferahlık, rahatlık” anlamı tespit edilmiştir. Sözcüklerin bu anlamı Karahanlı Türkçesi metinlerinde yer almaktadır. Işığın insanın gönlüne, ruhuna huzur veren, iç açıcı bir özelliğe sahip olması dolayısıyla sözcükler bu anlamı yüklenmiş olmalıdır. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

allāh yādı köñüllerni *rūšen* kılğan (DH XIII/2) “Allah’ı anılması gönülleri aydınlatandır”

bulsun atı *yarukluk* (D 423/331) “atı ferahlık bulsun”

içimni öz nūruñ birle *yaruk* tut (HŞ 7/5) “içimi kendi nurun ile aydınlık tut”

yağdın negü teg *yarukluk* bolur (K 3381) “düşmandan nasıl rahatlık olur”

2.1.3. Işık Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Güler yüz, Mutluluk” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *çoğ*, *yalın*, *yarp*, *yaruk* sözcüklerinin güler yüz ve dolayısıyla mutluluk anlamı taşıdığı örneklere rastlanmıştır. Sözcüklerin bu anlamı Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesi dönemi metinlerinde tespit edilmiştir. Tarihî dönem metinlerinde ‘yaruk yüz’ şeklindeki sözcük öbeğinin Türkiye Türkçesinde ‘güler yüz’e karşılık geldiği açıktır. Bu tamlamaya Ui.’da ve K’de rastlanmıştır. Bunun yanı sıra AY’da ‘çoğ yalın’ ikilemesinin ‘ögrünç sevinç’ ikilemesiyle art arda kullanılması ‘çoğ’ ve ‘yalın’ sözcüklerinin mutlulukla ilgisini ortaya koymaktadır. Yarp sözcüğü Kaşgarlı’da “sevinçten yüzün parlaması” (Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 351) şeklinde açıklanmıştır. Yüzün ve gözün parlaklığı mutluluk alameti olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Nitekim Türkiye Türkçesinde de ‘gözlerinin içi parlamak’ ifadesi mutluluğa işaret eder. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

anıñ *yarpı* yazıldı (D 447/351) “o sevinince yüzü açıldı”

çoğum yalınım ögrünçüm sevinçim asılıp üstelip (AY 528/17) “parlaklığım sevincim artırılıp”

sudazumi ilig *yaruk* yüzün inçe tip tidi (Ui. III, T. I, D.7/28 önt.) “Sudazumi hükümdar parlak yüzle şöyle dedi”

yaruk tutsa begler kişike yüzi (K 604) “beyler kime güler yüz gösterirse”

Işık ile mutluluk ilişkisi, “göz aydınlığı, göz nuru” ifadesinde de kendini göstermiştir. Orta Türkçe dönemi metinlerinde “*köz yarukı, köz nürü*”, NF’de “*ékki nür-i dide*” şeklinde geçen tamlamalar, insanı varlığıyla mutlu eden, çok sevilen kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kullanım Türkiye Türkçesinde aynı şekilde devam etmektedir. TS’de “göz nuru” ifadesi “1.Görme yeteneği. 2.Yoğun bir emek sonucu ortaya çıkan iş. 3.İyi bir iş ortaya çıkarmak için yapılan emek” (TS 2005: 796) şeklinde açıklanmıştır. ‘El emeği göz nuru’ ve ‘göz nuru dökmek’ deyimlerinde de benzer anlam söz konusudur: ‘Bir iş için çok uğraşmak, uzun süre çalışmak, emek vermek’ (Aksoy 1988: 813). Bir “şey” uğruna verilen emek ile o “şey”e verilen değer arasında bağlantı kurulduğu görülmektedir. İlk kez Kaşgarlı’da “Bardı közüm yarukı” (D 35/21-22) şeklinde kaydedilen ifade, ‘gözün ferî’ olarak anlamlandırılmıştır. Tarihî dönem metinlerinde ilgili ifadenin tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

bağışlağıl cüftlerimizdin oğlumız kızımızdın közlerimiz *yarukı* (TIEM 73 II 266r/3=025/074)= birgil bizge cüftlerimizdün tağı oğlanlarımızdın, közler *yaruklukı*dın (HKT 350b/8=25/74) “bize gözlerimizi aydınlık kılacak eşlerden ve çocuklardan ver”

közümün *nürü* vü şem‘-i revānım (HŞ LXX/6) “gözümün nuru ve daimi kandilim”

idiyā közüm *yarukı*, könlüm tokı ‘iyālimni maña k̄awuştur (KE 75v14) “ey Allah’ım gözümün nuru, gönlümün tokluğu olan çocuğumu bana kavuştur”

köz *yarukı* bolğay maña tağı saña (TIEM 73 II 281v/1=028/009)= meniñ közüm *yarukı* maña hem saña (KKT 32/7a3=28:9)= köz *yarukı* maña tağı saña (HKT 369a/1=28/9) “bana da sana da göz aydınlığı olacak”

ya‘nı peygāambar ‘as’nuñ *ékki nür-i didesi*ne cüft boldı (NF 5/6) “yani peygamber aleyhisselamın iki gözünün nuruna eş oldu”

2.1.4. Işık Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Süslü, Güzel” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *yaldırık, yaruk, yaşuk* sözcüklerinin Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde “güzel, süslü” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. TEZ’de ‘yaruk yaşuk’ ikilemesini toğılığ “yakışıklı, güzel (TEZ 1975: 110); zarif, şık, endamlı (Caferoğlu 1993: 159)” sözcüğünün takip etmesi ışık ile güzellik ilgisini ortaya koymaktadır. Sözcüklere ışığın göz alıcı, büyüleyici özelliğinden yola çıkılarak güzellik anlamı yüklenmiş olmalıdır. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

kaşı közi keñ *yaruk yaşuk* toğılığ erdi (TEZ 847) “kaşı gözü çok aydınlık, yakışıklıydı”

yaldırık eşler (D 631/526) “süslü kadın”

2.1.5. Işık Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Temiz, Kötülükten Uzak, Saf” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *çıraklıg*, *yaktu* sözcükleri Harezmi Türkçesi metinlerinde “temiz, kötülükten uzak, saf” anlamlarıyla kaydedilmiştir. Burada manevî bir temizlik söz konusudur. Nasıl ki karanlık kasveti, kiri, kötülüğü çağırıyor, onun zıttı olan aydınlık da ferahlığı, temizliği, iyiliği aklı getirmektedir. Tarihi dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

artuq *çıraklıg* sireti rabdin ‘ağa bolup ağa (KE 2v9) “çok aydınlık tabiatı Allah’tan ona hediye olup” ilâhî *yaktu* kılıgıl cānımıznı (MN 425) “Allah’ım canımızı parlak kıl”

2.1.6. Parlamak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Ortaya Çıkmak, Belirmek” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *ışna-* *yarut-*, *yaşut-* sözcüklerinin Eski Uygur ve Harezmi Türkçesi metinlerinde “ortaya çıkmak, belirmek” anlamında kullanıldığı görülmüştür. Karanlık ve gizli olanların ışık sayesinde açığa çıkması, görünür hale gelmesi dolayısıyla sözcük bu anlamı yüklenmiş olmalıdır. Tarihi dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

bögülenmekin küsin kedin kamağ teñri yirinteki teñriler üze inçe belgürtir *yarutır yaşutır* (Mani. I, T. II K. 2a/3 Blatt I ark.) “gücünü sonradan bütün tanrı yerindeki tanrılar üzerine o şekilde belli edilir, aydınlatır”

yüzünde *ışnayur* davlat nişanı (MN 141) “yüzünde mutluluk izi parlar”

2.1.7. Parlamak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Mutlu Olmak, Mutlu Etmek” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *yaru-*, *yarun-*, *yarut-*, *yaşu-* sözcüklerinin Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde “mutlu olmak, mutlu etmek” anlamlarında kullanıldığı belirlenmiştir. Sözcükler, aydınlığın verdiği huzur duygusu dolayısıyla bu anlamı yüklenmiş olmalıdır. *Yaru-* ve *yarut-* eylemleri özellikle “köz, köñül, yürek, yüz” gibi uzuv isimleriyle bir arada yer almıştır. TIEM ve HKT’deki *közi yaru-* ifadesinin *kadgur-* eyleminin zıttı olarak kullanılması sözcüğün mutluluk ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu kullanım Türkiye Türkçesinde de devam etmektedir: *göz aydın et-* ‘güzel bir olay için kutlamak, iyi dileklerde bulunmak’, *göz aydına gel-/git-* ‘birine kavuştuğu sevindirici bir durum dolayısıyla kutlamaya, iyi dilekte bulunmaya gitmek’ (Aksoy 1988: 787), *gözün aydın* ‘sevinçli bir olay dolayısıyla kullanılan bir kutlama sözü’. “*Kün*” sözcüğünün de söz konusu eylemlerle birlikte “mutlu olmak/etmek” anlamında sıkça kullanıldığı görülmektedir. Tarihi dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

anıñ birle közüñ *yarusun* (KE 183v2) “onunla gözün aydın olsun”

atası anası *yarunğu* bolur (K 1219) “anası babası mutlu olur”

bir közüñüz *yaruzun* (PP. A/3) “bir gözünüz parlansın”

budun inçke tegdi *yarudı* küni (K 5332) “halk huzura kavuştu, günü aydınlandı”

er *yarudı yaşudı* (D 481/385) “adam dinlendi ve sevindirici bir şeye sevindi”

kişi birikip *yarudı* (ETŞ 35/125) “insanlar toplanıp sevindiler”

meniñ köñülüm(ü)n *y(a)rutuğlı* anıım (Mani. III, Nr. 9, I. T. II, D. 78a, I. Taf. II/9 ark.)“benim gönlümü aydınlatan babam”

tüni küni säyim bolsa köñli *yarur* (DH XVII/3) “gece gündüz oruçlu olsa gönlü parlar”

yandurdımız anı anasıa *yarusun* tēp anı közi adğurmasun tēp (KKT 32/9a2=28:13)=munuñ üçün kim *yarusa* közi taı adğurmasa (HKT 369a/8=28/13)“böylece gözü aydın olsun, üzülmesin diye biz onu anasına geri verdik”

yarur köñlüm bir açlıp külsen iy hūr (HŞ 85/26) “ey melek, bir gülsen gönlüm aydınlanır”

sini edğü tutğay *yarutğay* yüzün (K 4176) “seni iyi tutacak, güleç davranacak”

yüzün körgüz *yarutğıl* bu közümni (HŞ 130/19) “yüzünü göster, gözümü aydınlat”

2.1.8. Parlamak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Bilgilenmek, Bilgilendirmek, Tenevvür Etmek” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *yaltrit-*, *yarur-*, *yarun-*, *yarut-*, *yaşut-* sözcükleri Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde “bilgilenmek, bilgilendirmek, tenevvür etmek” anlamlarında tespit edilmiştir. Sözcüklerin bu anlamı kazanışı karanlıkta kalan, bilinmeyen şeylerin aydınlık sayesinde giderilmesi, öğrenilmesi ile ilgili olmalıdır. Söz konusu eylemler “*köñül*, *kögüs~kögüz*” uzuv adlarıyla bir arada kullanılmıştır. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

açıldı *yarup* köñli kögsi közi (K 5631) “gönlü ve kalp gözü parlayarak açıldı”

allāh tise bī-şek *yarur* içi taşı (DH XXXVI/10) “Allah dediğinde şüphesiz içi dışı aydınlanır”

içimni öz nuruñ birle *yarutğıl* (HŞ 1/7) “içimi kendi ışığınla aydınlat”

köñülleri kögüzleri bilge biligleri *yarudı yaşudı*(S.Yü. 458) “göñülleri, gözleri, bilgileri aydınlandı”

bilig birle köñli *yarunmış* kögüz (K 2243) “gönlü ve göğsü bilgiyle aydınlanmış olan”

maña örtlür erse anı sen *yarut* (K 5935) “benim göremediklerimi sen aydınlat”

teriñ yörügin utğura *yarutı yaşutı* (S.Yü. 386) “derin anlamı tamamıyla aydınlatarak”

yarutdaı ol kün teñri yarokın tüşrök körkle bedizi üze kök teñride eñ başlayu tavışgan tamgalı ay teñri ordosın körüp fatuçen atlıg açarı evirmiş nomug *yaltrıdımız* (Huan.5 1828) “o güneş tanrı ışığını aydınlatan yansıdığı güzel resmi üzerine gökte ilk başta tavşan damgalı ay tanrı sarayını görüp Fatuçen adlı açarının çevirdiği dinî eseri aydınlattık”

2.2. Isı ve Isıtmak Ana Kavramlarına Ait Sözcüklerin Mecaz Anlam Özellikleri

2.2.1. Isı Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Samimi, Sevecen, Sevimli” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *Isıg*, *isiglik*, *yılığ* ve *yılınçga* sözcükleri Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde “samimi, sevecen, sevimli” anlamlarıyla yer almıştır. İsig sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan ‘sıcak’da da bu anlamın devam ettiği görülmektedir: ‘Dostça olan, sevgi dolu’ (TS 2005: 1746). Sözcüklerin bu anlamı yüklenmesi sıcaklığın insanın içini ısıtması ile ilgili olmalıdır.

Türkiye Türkçesinde ılık (<yılığ) biçiminde karşımıza çıkan sözcüğün anlamı TS’de ‘soğukla sıcak arası, ne soğuk ne de sıcak’ (TS 2005: 912) olarak verilmiştir. Sözcüğün “sevecen” anlamı standart Türkçede görülmesi de ağızlarda bulunmaktadır: ‘1.Sevgi, beğeni. 2.Cana yakın, sıcakkanlı’ (TTAS 1974: 2471). Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

isig amrak köñülin yüzleri tapa titrü körüp inçe tip tidi (Ui. IV D 29) “sıcak, sevecen gönülle yüzlerine dikkatle bakarak şöyle dedi”

isig kıldı tip rencime andın irür meşhür *isiglik* birle şırın (HŞ LXXII/11) “sızıımı ısıttığından ondan dolayı Şirin sıcaklığı ile bilinir”

isig sözledi söz tilin yaqşı kör (K 522) “güzel, sıcak sözler söyledi, bak”

qayuları yime *yılığ* yumşaq köñüllüg tevsiz kürsüz kılnçlıg erserler (Mayt. 71/25) “bazıları da sevecen, yumuşak gönüllü, hilesiz davranışlı olsalar”

köñül *isiglik* kerek (D 87/78) “gönül sıcaklığı gerek”

mundağ *ısığ* yüzlüg oğlan körmişim yok (KE 184v19) “böyle sevimli yüzlü çocuk görmüşlüğüm yok”

seviglig yaltrağlı *isig* yüzünügen körökseyürbiz köseyürbiz (Mani. I, T. II D.173a2/8) “sevimli parlak sıcak yüzünüzü körmek istiyoruz, arzuluyoruz”

tağ töpüsinte mrkt erdni önlüg *yılınçga* yumşaq erdnilerig töşep urmuş teg öleş çimgenleri erür (Mayt. 55/21) “dağın tepesinde marakata ve ratna renginde sevimli, yumuşak mücevheri döşemiş gibi ıslak çimenleri vardır”

tütüş keriş qodğıl *yılığ* yumşaq bolğil (ETŞ 35/118) “kavgayı gürültüyü bırak, sevecen ve yumuşak ol”

utru eki *yılığ* kişi oğlın sokuşmuş (IrkB. 2) “sonra iki sevecen insanla karşılaşmış”

Tarihî dönem metinlerinde sıkça karşımıza çıkan bir ifade de ‘can, vücut’ anlamındaki “isig öz”dür. “IsIg” sözcüğünün bu tamlamada gerçek ya da mecaz anlamda bulunuşu hakkında kesin hüküm vermek olanaksızdır. Sözcük gerçek anlamıyla değerlendirildiğinde, tamlama “sıcak benlik/varlık” olarak aktarılır ve tamlamadaki anlam “dirilik-sıcaklık” ilişkisiyle açıklanabilir. Nitekim ölümün ardından vücut ısısı yitilmektedir. Sözcük mecaz anlamıyla değerlendirildiğinde ise tamlama ‘sevimli/tatlı benlik/varlık’ olarak aktarılır ve tamlamadaki anlam “canın insan için en kıymetli, tatlı” öge olmasıyla izah edilebilir. Ui.Tot.’de “öz”ün yerini “töz” (kök, temel, asıl’ (EDPT 1972: 571)), DH’de ise “ten” almıştır. Tarihî dönem metinlerinde ilgili ifadelerin tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

adağ ülindın yoqaru *isig* tözi barmaq üze (Ui. Tot. 267) “ayak tabanından yukarıya canı çıkmak üzerine”

amraq oğulumnuğ *isig* öziñe ada tuda tegürmegil (Ui. III, T. II, S.89/20 önt.) “sevgili çocuğumun canına tehlike getirme”

ısığ tendin cänni alğay (DH XL/3) “sıcak tenden canı alacak”

2.2.2. Isı Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Olgun, Olgunlaşma, Olgunlaşmış” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. “*bışığ, bışrunmak, bışrunmaklığı*” sözcükleri Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde “*olgun, olgunlaşma, olgunlaşmış*” anlamlarıyla tespit edilmiştir. Gerçek anlamı “*pişmiş*” olan bu sözcüklerin “*olgun*” mecaz anlamını yüklenişi, *pişen şeyin çiğliğinin ortadan kalkması* ile ilgili olmalıdır. “*Pişmiş*” sözcüğünün “*olgun*” anlamı Türkiye Türkçesinde de devam etmektedir. Tarihi dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

ayur sözle keltür sözüni *bışığ* (K 3842) “*olgunlaşmış sözle sözünü söyle dedi*”

bışığ râyılığ kıldı anı yaş (ME 85/2) “*onu yaşı olgun tecrübeli kıldı*”

bışrunmak yoltakı tokuz bölükler (Üİ 107a/4) “*olgunlaşma yolundaki dokuz bölük*”

bu titso atl(ı)ğ oğul çintso ayağka tegimligke bar erginçe könin *bışığın* tapınıp (YAM Ad. 01/5) “*bu titso adlı oğul çintso saygıdeğer var olmak için gerçek olgunlukla hizmet edip*”

ol bo orunta bodısatavlar *bışrunmaklığı* al altağları üze yigedteçi bilge bilig erksinmekleri üze körmek *bışrunmak* atlıg yollartakı alp kevgülük nızvanıların kevgeli basgalı uyurlar (AY 317/5) “*o bu yerde bodısatavlar öğrenecekleri yöntemleri artıracak hikmet güçleri ile görme ve olgunlaşma adlı yollardaki güç ihtirasları azaltıp bastırabilirler*”

2.2.3. Isıtmak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Alışmak, Alıştırmak, Sevmek” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *IsIn-, isit-, ötlan-* sözcüklerinin Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde “*alışmak, alıştırmak, sevmek*” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. Bir şeye alışmak ile bir şeyi sevmek arasında güçlü bir ilişki vardır. Alıştığınız şeyi zamanla sevdiğiniz gibi, sevdiğiniz şeye de zamanla alışsınız. Isınmak ve ısıtmak eylemlerindeki bu mecaz anlam Türkiye Türkçesinde de devam etmektedir: “*Isınmak: 3.mec.yadırgamaz olmak, hoşlanır olmak, alışmak, benimsemek, 4.mec.var olan gerginlik sona ermek*” (TS 2005: 914); *Isıtmak: “2.mec.çekici, olumlu, hoş bir duruma getirmek*” (TS 2005: 915). Kaşgarlı’da “*at ötlandı (D 150/131) at, koşmaktan alevlendi*” örneğinde kaydedilen *ötlan-* sözcüğü, atın koşarak yeterli idmanı tamamlaması ve ayaklarının açılması, yani koşmaya “*alışması*” olarak yorumlanabilir. Nitekim ısınma koşusu olarak adlandırılan bu koşu, spor öncesi insanların da uyguladığı bir yöntemdir. Tarihi dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

at *ötlandı* (D 150/131) “*at, koşmaktan alevlendi*”

buğunuğ *isiti* taşığı hem içig (K 1696) “*içteki ve dıştaki milleti kendine ısındırdı*”

ıraq yêrden yağuk köñlin *isinü* amranu êsengüleyü (HAM 17/12, 20/3, 22/1) “*uzak yerden yakın gönülle ısınarak severek esenleyerek*”

körer kim hısrav ol işde *ısındı* (HŞ XLII/25) “*Hüsrev’in o işe ısındığını görür*”

2.2.4. Isıtmak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Acı çekmek/vermek, âşık olmak, aşk acısı çekmek” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. “bişür-, çörkül-, dağla-, k^ö/i^y-, örte-, örten-, tutuş-, tüt-, ul-, yak-, yakıl-, yalnu-, yan-” sözcüklerinin Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde tek başına ya çeşitli sözcük öbeklerinde “acı çekmek/vermek, âşık olmak, aşk acısı çekmek” mecaz anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. “Acı çekmek/vermek” anlamında birleşen eylem öbekleri ağırlıklı olarak “bağır, cân, köğüs, köñül, yürek” gibi uzuv adlarıyla birlikte yer almıştır: “Bağır bişür-, bağı tüt/ul-, cânı köy-, cânı otka yakıl-, içi köy-/örte-/örten-/yan-, içiçe ot yakıl-, kögsi ara ot tüt-, köñli küy-, köñül yalnu-, küyüp tüt-, örten-, tüte küy-, yürekin dağla-”. Âşık olmak ve aşk dolayısıyla acı çekmek anlamında birleşen ifadeler genellikle “köñül” ögesi ile oluşturulmuştur: “çörkül-, köñülde muhabbet közü tutuş-, köñliçe ‘ışk otın yak-, köñliçe ‘ışk u nâr yak-”. Ateşin yakıcı özelliği dolayısıyla acı ile birleştirilmesi mantığa uygun bir tavidir. Nitekim Türkiye Türkçesinde de buna benzer kullanımlar devam etmektedir. Örneğin; “yan-” eyleminin taşıdığı mecaz anlamlar arasında “çok üzülme; çok sevmek, büyük bir aşk ile sevmek; zarara kötülüğe uğramak” (TS 2005: 2125) anlamları vardır. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

açırmen yigitlikke küyüp tüte (K 5637) “gençliğime acır, yanıp tutuşurum”

açmak otın örtenür (AY 630/6) “açlık ateşi ile yanar”

atın aysa içiçe ot yakılır (HŞ 122/5) “adımı ansa içinde ateş yakılır”

bağı tüter (KE 84r6) “bağı yanar”

bişürdün bağrım (HŞ 85/10) “bağrımı yaktın”

cānı kav yanlıg ol otka yakıldı (HŞ 118/34) “canı kor gibi o ateşte yakıldı”

her kün köyer bu cānım (DH L/4) “bu canım her gün yanar”

hū hū tiyü çörkülüp (DH LXIV/2) “Allah Allah diyerek yanıp”

içi köyüp köñildin kıldı bir āh (HŞ 46/33) “içi yanıp, gönülden bir ah çekti”

kitip köñliçe yakıtı ‘ışk u nârı (HŞ 147/42) “gidip gönlünde aşk ateşini yaktı”

kögsi ara ot tüter (D 122/108) “göğsünde ateş tutar”

kögsi köygen otda yanğan bağı ulğan ya’kub ol (KE 61v10) “göğsü yanan, ateşte yanan, bağı yanan Yakup’tur”

köñli küyüp (D 360/287) “kalbi yanmış olup”

köñlüm için ortedi (D 128/113) “musibetin elemiyle gönlüm dağlandı”

üdiklig eşitti köñül yalnu (K 5972) “özlem duydu, gönlü yandı”

yürekin firkat otı birle dağlar (HŞ 224/4) “yüreğini ayrılık ateşi ile dağlar”

zelihānı içi örtenmişdin (KE 83r13) “Zeliha’nın içi yandığı için”

2.2.5. Isıtmak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Sinirlenmek” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. “ötlan-” ve “tutuş-” sözcüklerinin Orta Türkçe dönemi metinlerinde “sinirlenmek” mecaz anlamına sahip olduğu görülmüştür. Kaşgarlı’da kaydedilen “ötlan-” eylemi “er ötlendi” (D

151/131) örnek cümlesiyle sunulmuş, eylemin “kızmak” anlamında olduğu belirtilmiştir. “Tutuş-” eyleminin “sinirlenmek” anlamına ise “yüreki öfke otınğa tutuş-” öbeğinde rastlanmıştır. Isıtmak kavram alanına ait eylemlerin sinirlenmek, kızmak anlamında kullanılışı; ateş alan şeyin ısınıp kızarması ile insanın sinirlenip kızarması özelliğinin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış olmalıdır. Aynı zamanda ateşin harlanması, parlaması ile insanın hiddetlenmesi arasında da ilişki kurulmuş olabilir. Sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki anlamdaşı olan “alevlen-” eyleminde de bu mecaz anlam özelliği devam etmektedir: “Alevlen-: 4. mec. Şiddeti artmak, 5. mec. Öfkelenmek” (TS 2005: 71). Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

er *ötlandı* (D 151/131) “adam kızgınlıktan alevlendi”

yüreki öfke otınğa *tutuştı* (HŞ 228/10) “yüreği öfke ateşiyle tutuştu”

2.2.6. Isıtmak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Olgunlaşmak” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. “*bış-*” ve “*bışur-*” eylemleri Orta Türkçe dönemi metinlerinde “olgunlaşmak (insan)” anlamında kullanılmıştır. Türkiye Türkçesindeki “*piş-*” ve “*pişir-*” şeklinde karşımıza çıkan bu eylemlerin “olgunlaşmak” ve “olgunlaştırmak” (TS 2005: 1611, 1612) anlamları devam etmektedir. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

bışurğu tapuğda sınağu körü (K 636) “hizmette pişirmeli, iyice sınımalı”

negü tir eşit köñli *bışmış* kişi (K 6165) “gönlü olgunlaşmış kişi ne der dinle”

2.2.7. Isıtmak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Zarar vermek” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. “*köydür-*, *küyür-*, *örte-*, *yağ-*, *yahn-*, *yandır-*” sözcüklerinin Orta Türkçe dönemi metinlerinde ‘zarar vermek’ mecaz anlamına sahip olduğu görülmüştür. Bu sözcüklere kimi yerde tek başına kimi yerde ise “*hağ yandır-*, *özünni küyür-*” şeklinde bir sözcük öbeği içinde tesadüf edilmiştir. Sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan “*yak-*” eyleminin anlamlarına bakıldığında aynı mecaz anlamın sürdürüldüğü açıktır: “Yıkıma, zarara yol açmak, büyük bir zarara uğratmak, mahvetmek” (TS 2005: 2113). Ateşin ulaştığı yeri harap etme, ortadan kaldırma özelliğine dayanarak ateş-zarar arasında ilişki kurulduğu görülmektedir. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

cihannı *köydürür* cādu qarakı (HŞ 205/29) “cadı bakışı cihanı yakar”

fırākının otı birle meni *yandırmağıl* (KE 69v1) “ayrılığının ateşi ile beni yakma”

qarasu cādūsı körgenni *örter* (HŞ XIV /37) “cadı gibi gözleri göreni yakar”

kimiñ bile kaş bolsa yaşın *yakmas* (D 453/356) “bu taş kimin yanında olsa ona şimşek zarar veremez”

kimnün *haqqını yandırursiz* (NF 299/9) “kimin hakkını yakıyorsunuz”

körürde *küyürme* özünni küçün (K 3532, 3624) “kendini göre göre zorla yakma”

sini teg uruğı örtemiş yavız tınl(ı)ğdın suv almazm(e)n (Ui. III, T. III, M. 84-51/7 ark.) “senin gibi soyunu yakmış kötü canlıdan su almam”

2.2.8. Isıtmak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Özümsemek, öğrenmek, kavramak” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *bışur-* ve *bışrun-* eylemlerinin Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde ‘özümsemek, öğrenmek, kavramak’ mecaz anlamına sahip olduğu görülmüştür. Öğrenme ile pişme arasında kurulan bağlantı noktasında “olgunlaşma” anlamı da göz önünde bulundurulmalıdır. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

bışıglıg tilese *bışurğu* sözü (K 4036) “olgun olmayı isterse sözü olgunlaştırmalı”

sen yene amtı bo bodı tıgme yorıgıg neçökin tapıñça *bışrunur* öğretinürsen tip ayıtdı (AY 379/4) “sen şimdi bu bodı denen yorumu nasıl isteğine göre olgunlaştırır öğrenirsin diye sordu”

2.2.9. Isıtmak Ana Kavramına Ait Sözcüklerin “Niyetlenmek” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. *isiglen-* sözcüğünün Kaşgarlı’da “niyetlenmek” anlamıyla kaydedilmiştir. Niyetlenmek ile yukarıda (bkz. 2.2.3) zikredilen “alışmak, alıştırmak, sevmek” anlamları arasında sıkı bir bağ vardır. Ancak bunlar arasında bir öncelik farkı söz konusu olduğu için bu anlam ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir: İnsan önce bir işi yapmaya niyetlenir, yaptıktan sonra o işe alışır, alıştıktan sonra o işi yapmayı sever. Bu sıralama, söz konusu anlamlar arasındaki yakın ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örnek şu şekildedir:

ol bu ugrda barmakka *isiglendi* (D 149/129) “o bu nedenle gitmeye niyetlendi”

2.3. Işık-Parlamak, Isı-Isıtmak Ana Kavramlarına Ait Sözcüklerin Mecaz Anlam Özellikleri

2.3.1. Işık-Parlamak ve Isı-Isıtmak Ana Kavramlarına Ait Sözcüklerin “Şans, talih, kut” Anlamıyla Tespit Edildiği Örnekler

T. “*ay, kuyuş, küin, yulDuz*” sözcükleri Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde “şans, talih, kut” işareti olarak değerlendirilmiştir. Gök cisimlerinin girdiği şekillere göre şansın açık ya da kapalı oluşu yönünde düşünceler geliştirilmiştir. Ayın tutulması ölüme; güneşin doğması mutluluğa, kararması, tutulması ya da batıdan doğması kıyamet gününe; yıldızların batması, dökülmesi, sönmesi ölüm ve kıyamete yorumlanmıştır. Bu bakış açısı günümüzde de devam etmektedir. Tarihî dönem metinlerinde ilgili anlamın tespit edildiği örneklerden bazıları şunlardır:

anıñ özre *toğdı* sa’adet *küini* (HŞ 9/18) “mutluluk güneşi onun üstünde doğdu”

bu *küinni* olarğa *tuğurmağay* (KE 112v11) “bu güneşi onlar için doğurmayacak”

bu şum *yulduzlıdın* *korqarmen* iy yār (HŞ LXXXV/19) “ey yar, bu yıldızı kötü olandan korkuyorum”

buğun inçke tegdi *yarudı küini* (K 5332) “halk huzura kavuştu, günü aydınlandı”

bulıt ara *kün tuğmış* (IrkB.52) “bulutların arasından güneş doğmuş”

iki *kün* tenri közüngey (AY 434/18) “iki güneş tanrı gözükecek”

imdi *yulduzuñ battı* balğa (HŞ 43/25) “şimdi yıldızın parlayarak battı”

kaçan hayyire bolsa köz *kararsa ay biriktürülse kün ay* (TIEM 73 II 428r/9=075/007) = ol vaktın mütehayyir boldı köz, taķı *tutuldı ay*, taķı *cem’ kılındı kün taķı ay* (HKT 556b/5=75/7) “o an göz hayretler içerisinde kaldı, ay tutuldu, güneş ve ay bir araya getirildi”

kaçan kim *yulduzlar söndürülse* (TIEM 73 II 431r/3=077/008) = ol vaktın kim *yulduzlar yoyuldı* (HKT 560a/3=77/8) “yıldızlar kaybolduğunda”

kaçan *kün kararsa* (TIEM 73 II 436v/3=081/001) “güneş karardığında” = ol vaktın kim *kün tutuldı* (HKT 565b/5=81/1) “güneş tutulduğunda”

kaçan *yulduzlar tökülse* (TIEM 73 II 436v/3=081/002, 436r/8=082/002) = ol vaktın kim *yulduzlar tüştiler* (HKT 565b/5=81/2), ol vaktın kim *yulduzlar saçıldı* (HKT 566b/4=82/2) “yıldızlar saçıldığında”

kuyaş teg davlatıñ tábanda bolsun (MN 80) “devletin güneş gibi parlak olsun”

kuyu töküldi yulduz (ME 156/5) “yıldız aşığı döküldü”

künni mağrıbdın tuğurmağınça (KE 40v7) “güneşi batıdan doğurmadıkça”

künüm batğalır teg (K 1072) “güneşim batmak üzere”

otlı suvlı yaraşmazı *künli*, aylı, yılı yultuzlı *ķutlı* yaraşmazı (S.Yü. 342) “ateş ve su, gün, ay ve yıl, şans ve kutun uyum sağlaması”

tañ tañlardı udu yer yarudı udu *kün tuğdı* kamağ üze yaruķ boltı (IrkB. 26) “tan attı, sonra yer aydınlandı, sonra güneş doğdu ve her şeyin üzeri aydınlık oldu”

tilekçe *toğar ay kün* ödleķ toña (K 6231) “ey kahraman, ay, güneş, zaman arzu ettiğın gibi doğuyor”

toğdı küni (K 5544) “başına gün doğar”

tutuldı irse nuşrevänniñ ayı (HŞ 15/3) “Nuşirevan’ın ayı tutulduğunda”

yultuzı erksiz bolup (388B) “yıldızı güçsüz olup”

3. Sonuç

Işık-parlamak ve ısı-ısıtmak ana kavramları etrafındaki sözcüklerin taşıdığı mecaz anlamların ışık ve ateşin muhtevasıyla ilgili olduğu görülmüştür. Işığın bulunduğu yeri aydınlatma özelliği “açık, anlaşılır, belli”, “ortaya çıkmak, belirlemek”, “bilgilenmek, bilgilendirmek, tenevvür etmek”; insan ruhunu sakinleştirme özelliği “ferah, ferahlık, rahatlık”; olumlu bir enerji taşıması “güler yüz, mutluluk”, “mutlu olmak, mutlu etmek”; göz alıcı olması “süslü, güzel”; beyazı çağrıştırması “temiz, kötülükten uzak” mecaz anlamlarını ortaya çıkarmıştır. Ateşin taşıdığı sıcaklık özelliği “samimi, sevecen, sevimli”, “alışmak, alıştırmak, sevmek”, “niyetlenmek”; çiğliği ortadan kaldırma özelliği “olgun, olgunlaşma, olgunlaşmış”, “olgunlaşmak”, “özümsemek, öğrenmek, kavramak”; yakıcı ve yıkıcı özelliği “acı çekmek, vermek, aşık olmak, aşk acısı çekmek”, “zarar vermek”; kırmızı rengi ve harlanma özelliği “sinirlenmek” mecaz anlamlarını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu kavram

alanlarına ait mecaz anlamlar oldukça benzerdir. Örneğin; ışık bahsinde “güler yüz/mutluluk” şeklinde karşımıza çıkan anlam, parlamak bahsinde “mutlu olmak” şeklinde; ateş bahsinde “samimi, sevecen, sevimli” şeklinde karşımıza çıkan anlam, ısıtmak bahsinde “alışmak, alıştırmak, sevmek” şeklindedir. Bu veriler, kavramların isim kategorisinde yüklendiği anlamlar ile fiil kategorisinde yüklendiği anlamların aynı doğrultuda olduğunu göstermektedir.

Tarihî dönemler ile çağdaş dönemler arasında da bir paralellik söz konusudur. Türkiye Türkçesinde ‘ışık’ı karşılayan isimler “aydınlık, ışık, parlak, parlaklık”, parlamak eylemini karşılayan fiiller “aydınlanmak, aydınlatmak, parlamak, parlatmak”, ‘ateş’i karşılayan isimler “ateş, ısı”, ‘ısıtmak’ eylemini karşılayan fiiller ise “yakmak, ısındırmak, ısıtmak” olarak sayılabilir. Bu sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki anlamlarında tarihî dönemlerde tespit ettiğimiz anlamların yaşadığı görülmektedir. Örneğin; “aydınlık” sözcüğünün 5. anlamı “kötülükten uzak, temiz, saf” (TS 2005: 157) şeklinde; ısındırmak sözcüğünün 2. anlamı “birinin bir şeye alışmasını, ilgi duymasını sağlamak” (TS 2005: 914) şeklindedir.

Türk Dili kökenli sözcüklerin mecaz anlam özellikleri alıntı sözcüklere de yüklenmiştir. Örneğin; “açık/anlaşılır/belli” mecaz anlamlarına sahip T. *yaruk* sözcüğüyle anlamdaş olan Ar. *revnak* ve Far. *rüşen* sözcüklerinin sözü edilen mecaz anlamı kazandığı görülmüştür.

Işık ana kavramına ait adlar arasında en farklı mecaz anlamlar *yaruk* sözcüğünde bulunmuştur. Sözcük “açık, anlaşılır, belli; ferah, ferahlık, rahatlık; güler yüz, mutluluk; süslü, güzel” mecaz anlamlarının tümünü yüklenmiştir. Kavram alanına ait eylemlerden en farklı mecaz anlamlara sahip olan sözcük *yarut*-‘tır. Sözcük “ortaya çıkmak, belirmek, mutlu olmak, mutlu etmek, bilgilenmek, bilgilendirmek, tenevvür etmek” mecaz anlamlarıyla tespit edilmiştir. Ateş ana kavramına ait sözcüklerin genellikle iki farklı mecaz anlama sahip olduğu görülmüştür: köy- “acı çekmek, zarar görmek, sinirlenmek”; bış- “olgunlaşmak, acı çekmek”; bışrun- “olgunlaşmak, olgunlaştırmak, öğrenmek, kavramak”; bışur- “olgunlaştırmak; özümsemek, alıştırmak”.

Bu veriler ışığında; tek bir kavram alanından birçok mecaz anlam çıkarıldığı, başka dillerden alınan sözcüklerin dahi “Türkçe” yorumlandığı ve Türk Dilinin sahip olduğu mantık sisteminin hem tarihî hem de çağdaş dönemlerde aynen korunduğu söylenebilir.

Kısaltmalar

AY	Altun Yaruk
D	Dīvānū Lügāti’t-Türk
DH	Dīvān-ı Hikmet
ETŞ 35	Fal Kitabı
IrkB.	Irk Bitig
HKT	Harezmi Türkçesi Kur’an Tercümesi
K	Kutadgu Bilig
KE	Kıyasü’l-Enbiyā
KKT	Karahanlı Türkçesi Satır Altı Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası)
Mayt.	Maytrisimit
ME	Muḫaddimetü’l-Edeb

NF	Nehcü'l-Ferādīs
HŞ	Hüsrev ü Şīrīn
Mani.I	Türkische Manichaica Aus Chotscho I
Mani.III	Türkische Manichaica Aus Chotscho III
MN	Muhabbetnāme
Huan.5	Huanzang Biyografisi Teil 5
mec.	mecaz
PP	Prens Kalyanamkara Papamkara Hikayesi
S.Yü.	Sekiz Yükmeç
TEZ	Eski Uygurca HsüanTsang Biyografisi X. Bölüm
TIEM 73 I	Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2)
TIEM 73 II	Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73 235v/3-450r/7)
TS	Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
Ui. III	Uigurica III
Ui. IV D	Mukaddes Tavşan Hikayesi
Ui. Tot.	Uigurisches Totenbuch
Üİ	Üç İtigsizler
YAM Ad.	Evlat edinme ile ilgili belgeler
388B	Mainz 388 B Yüzü

KAYNAKLAR

- Akarsu, Bedia (1955). *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Aksan, Doğan (1998). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Doğan (1965). Türk Anlam Bilimine Giriş – Anlam Değişmeleri I, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı –Belleten- 1965*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 168-184.
- Aksan, Doğan (1971). Kelimebilimi ve Anlambilimi Ölçülerinden Yararlanarak Bir Yazı Dilinin Eskiliğini Saptama Yolları, I: Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı –Belleten- 1969*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 253-262.
- Arat, Reşit Rahmeti (2007). *Eski Türk Şiiri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (2008). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Arslan Erol, Hülya (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, Aysu (1997). *Kıyasü'l-Enbiya I, Giriş-Metin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, Aysu (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası): Giriş-Metin-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Atay, Ayten (2006). Türkçede *Ya- (Parlamak) Kökü ve Türevleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 2006-II, s. 7-28.
- Atay, Ayten (2010). Balkımak Fiili ve Oğuz Türkçesinde Y- ~ B- Değişmeli Kelimeler, *International Journal of Social Science*. Winter 2010 Volume 3 Issue 2, p. 33-40.
- Barutcu, Özönder F. Sema (1998). *Üç İtigsizler, (Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks XXX Levha)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1964). Türk Onomastiğinde Ay ve Güneş Unsurları, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. Cilt 13, s. 19-28.
- Çetin, Nagihan (2009). Türk Kültüründe Sudaki Işığa Dair İnanışlar, *Yörtürk Dergisi*. Yıl 14, Sayı 86, Sayfa 22-24, Ankara.
- Çetin, Nagihan (2011). *Türk Kültüründe Işık Kültü*. Danışman: Türker Eroğlu, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Eckmann, Janos (2004). *Nehcü'l-Ferâdis, Uştmahlarınu Açuk Yolu (Cennetlerin Açık Yolu), I Metin, II Tıpkıbasım*. (Haz. S. TEZCAN ve H. ZÜLFİKAR), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, Kemal (1993). *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun Ahmet Bican ve Ziyat Akkoyunlu (2014). *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti't-Türk, (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, Hasan (1999). Şimşek, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 1999-2, Sayı: 574, s.835-843.
- Gabain, Annemaire von ve Reşit Rahmeti Arat (1972). *Das Buddhistische Sutra Säkiz Yükmäk*. Leipzig: Published by Zentralantiquariat der DDR, Opuscula I - II, s. 193-241.
- Gandjei, Tourkhan (1958). *Il "Muhabbatnama" di Horizmi: Annalidell' Istituto Universitario Orientaledi Napoli*, vol VI, Roma 1957; vol VII 1958, Roma.
- Haceminoğlu, Necmettin (1968). *Kutb'un Hüsvrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları no: 1378.
- Hamilton, James R. (1986). *Manuscrits Ouigours Du IX-X Siècle De Touen-Houang, Textes établis, traduits, et commentés par*. Tome I, Peeters France, Paris.
- Hamilton, James R. (2011). *Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması, İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. (Çeviren: V. KÖKEN), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Işık, Aybilge (2004). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İle İlgili İnanışlar*. Danışman: Türker Eroğlu, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Karaağaç, Günay (1999). Eski Metatez Örnekleri, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. VI/1991, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, s.85-102.
- Karaağaç, Günay (2000). Yine Şimşek-1, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 2000/1, Sayı: 577, s. 43-50.

- Kaya, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk, (Giriş, Metin ve Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kırcı, Emine (1998). *Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar*. Prof. Dr. Dursun YILDIRIM Armağanı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. Ve Tic. İsl.
- Koca, Selçuk Kürsad ve Nagihan Çetin (2009). *Gelin Alma Sırasındaki Eğlenceler ve Bu Eğlencelerde Işık Motifi*. 10. Motif Uluslar Arası Türk Kültüründe Eğlence Sempozyumu, Kocaeli.
- Kök, Abdullah (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kuran Tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)*. Danışman: F. Sema Barutcu Özönder, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Le Coq, Albert von (1912). *Türkische Manichaica Aus Chotscho I*. Berlin: Verlag Der KöniglAkademie Der Wissenschaften.
- Le Coq, Albert von (1922). *Türkische Manichaica Aus Chotscho III*. Berlin: Verlag Der KöniglAkademie Der Wissenschaften.
- Müller, F. Wilhelm Karl (1922). *Uigurica III*. Berlin: Verlag Der KöniglAkademie Der Wissenschaften.
- Müller, F. Wilhelm Karl (1946). *Uygurca Üç Hikaye*. (Çeviren: S.HİMRAN), İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, C. II. 27.
- Önal, Mehmet Naci (2007). Türk Mitinin Oluşumunda Işığın Rolü, *Journal of Turkish Studies, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II*. (Hazırlayan: Yücel Dağlı, Yosges Dades, Selim S. Kuru), C. 31/II, s. 145-158.
- Özer, Suat (2015), Türkçede Anlam ve Kavram Terimleri Üzerine, *International Journal of Language Academy*. Sayı 3/1 Bahar 2015, s. 142-158.
- Özkan, Fatma (2003). Yıldırım, Yıldız, Alev, Alaz/Yalaz, Işın ve Işık Kelimeleri Nereden Geliyor?, *Bilig*. Güz 2003, Sayı: 27, s. 157-178.
- Özkan, Fatma (2007). *Türkçede Kelime Başı y- Meselesi ve Şimşek Kelimesi Üzerine Bir Etimoloji Denemesi*. IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (2000) I –II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1345-1354.
- Palmer, Frank Robert (2001). *Semantik: Yeni bir anlambilim projesi*. Çeviren: Ramazan Ertürk, Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Röhrborn, Klaus (1996). *Die Alttürkische Xuanzang-Biographie VIII*. Wiesbaden: HarrassowitzVerlag.
- Saussure, Ferdinand de (1976). *Genel Dilbilim Dersleri I*. Çeviren: Berke Vardar, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saussure, Ferdinand de (1978). *Genel Dilbilim Dersleri II*. Çeviren: Berke Vardar, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Sağol, Gülden (1993, 1995, 1999). *An Inter- Linear Translation of the Qur'an into Khwarazm Türkisch, Introduction, Text, Glossary and Facsimile*. I: 1993; II: 1995; III/2: 1999.
- Tekin, Şinasi (1976). *Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram: Burkancılığın Vaibhâşika Tarikatine Ait Bir Eserin Uygurcası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Temiz, Ceren (2007). *Rüzgâr, Şimşek ve Yıldırım ile İlgili Türk Âdet ve İnanmaları Üzerine Bir Araştırma*. Danışman: Mehmet Aça, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Tezcan, Semih (1975). *Hüen Tsang Biyografisi, X. Bölüm*. Ankara.
- Topçu, Çiğdem (2012). Şimşek Kelimesi Üzerine, *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 30, Mayıs-Haziran 2012, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat, Kırgızistan, s. 1-8.
- Türk, Vahit (2009). Ocak Sözü ve Ailesi, *Gazi Türkiyat*. Güz 2009/Sayı 5, s.251-258.
- Ünlü, Suat (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kuran Tercümesi (TIEM 73 235v/3450r/7) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)*. Danışman: F. Sema Barutcu Özönder, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Yamada, Nobuo (1993). *Sammlung Uigurischer Kontrakte, Band I*. Gesammelte Arbeiten über die Uigurischen Dokumente von N. Yamada, Osaka University Press.
- Yamada, Nobuo (1993). *Sammlung Uigurischer Kontrakte, Band II*. Textband, Texte in Transkription und Übersetzung Bemerkungen, Listen, Bibliographie und Wörterverzeichnis, Osaka University Press.
- Yavuz Öz, Duygu (2017). *Türk Dilinde Işık ve Ateş Kavramı (VII-XIV. Yüzyıl)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışmanlar: Prof. Dr. Zikri Turan - Prof. Dr. Vahit Türk, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yavuzarslan, Paşa (2013). Tarihi Türk Dili Metinlerinde şimşek (<süşşek?~ sünşek < sünüşek) Kelimesinin Varyantları ve Etimolojisi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. 20, 2 (2013), s. 135-170.
- Yıldırım, Fikret vd. (2013). *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*. Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Yüce, Nuri (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb- Hıvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası, (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zieme, Peter ve Kara George (1978). *Ein Uigurisches Totenbuch, Nâropas Lehre in uigurischer Übersetzung*. Budapest.